

TÉMAVÁLASZTÁSI DILEMMÁK
A NEVELÉSTUDOMÁNY HATÁRTERÜLETEIN

Témaválasztási dilemmák a neveléstudomány határterületein
Szerkesztette: Biró Zsuzsanna Hanna – Tóth Tamás
Wesley János Lelkészképző Főiskola
Neveléstudományi Tanszék
Budapest, 2020

ISBN 978-615-5048-58-6

TÉMA- VÁLASZTÁSI DILEMMÁK

A NEVELÉSTUDOMÁNY HATÁRTERÜLETEIN

BEVEZETŐ	5
BERZSENYI EMESE A FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK NEVELÉSÉNEK TÖRTÉNETE	10
BIRÓ ZSUZSANNA HANNA EGY OUTSIDER KARRIERJE A NEVELÉS- TUDOMÁNY TERÜLETÉN	24
DR. LAKI TAMÁSNÉ MESE A SZEGÉNY VÁNDOR KUTATÁSÁRÓL	34
KÁTAINÉ LUSZTIG ILONA NEVELÉSSZOCIOLÓGIAI KUTATÁS A GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSRÓL	48
NAGY GYULA EGY KÖNYVTÁROS KALANDOZÁSAI A NEVELÉSTUDOMÁNY TERÜLETÉN	64
SIMONFI ZSUZSANNA DILEMMÁIM A DISSZERTÁCIÓM TÉMA- VÁLASZTÁSA KAPCSÁN	76
SZARKA EMESE RETROSPEKTÍV ÉRTÉKELÉS	88
TÓTH TAMÁS A PEDAGÓGIA ELRABLÁSA	96

EGY KÖNYVTÁROS KALANDOZÁSAI A NEVELÉSTUDOMÁNY TERÜLETÉN

NAGY GYULA

Különösen fontosnak tartom a határterületeken születő kutatásokat, hiszen ezek egyértelműen tágítják a tudományágon belüli szereplők gondolkodási horizontját.

Ahogy az a fenti címből kiderül, az alábbiakban egy magát alapvetően könyvtárosnak tartó egyén neveléstudományi doktori képzésben szerzett tapasztalatai kerülnek bemutatásra. Mindezek a tapasztalatok igazán frissek, hiszen a doktori védésem 2019. október 10-én volt. Tanulmányaimat az SZTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában végeztem, disszertációm címe: A Magyar Pedagógia folyóirat tudományometriai és tartalmi elemzése.

Az informatikus könyvtáros szak Szegedi Tudományegyetemen történő 2011-es befejezése után valójában már rövid idő elteltével felmerült bennem a tudományos fokozat megszerzésének gondolata. Már tanulmányaim alatt munkát vállaltam az egyetem könyvtárában, és a diplomaszerezés után szinte egyből óraadónak kért fel az SZTE BTK Könyvtártudományi Tanszéke, ezért az akadémiai közeg erősen inspirált ennek a célnak az elérésére.

Egy gyors utánanézés után azonban hamarosan kiderült, hogy Szegeden az általam ekkor elképzelt, alapvetően információ-tudományi irányultságú kutatási területeken nem nagyon van esélyem minderre. Egy alaposabb vizsgálat után az is kiderült, hogy informatikus könyvtárosként nem csupán egy olyan nagy vidéki egyetemi városban nincs könnyű dolga az embernek, mint Szeged, hanem országosan is igen szűk lehetőségek közül választhat, ha a hivatásához szorosan kapcsolódó posztgraduális képzésre adná a fejét.

Szigorú értelemben vett könyvtár- és információtudományi (Library and Information Science) doktori képzés egyedül az Eötvös Loránd Tudományegyetemen zajlik hazánkban, erősen támaszkodva az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet oktatói gárdájára. Szervezetileg ugyanakkor a könyvtár-tudományi doktori program az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolája alá tartozik. A doktori iskola honlapjának felépítéséből könnyen megállapítható, hogy nem a könyvtár-tudományi doktori programja alkotja az irodalomtudományi fókuszú doktori képzés fő csapásirányát. A doktori iskola hivatalos honlapján a doktori programok között a „magyar és uráli irodalomtudomány, könyvtártudomány és folklorisztika” programba került besorolásra egyfajta alprogramként. Az ELTE-n folyó könyvtártudományi doktori képzésről részletesebben a képzés aloldalán, illetve egy történeti jellegű, összefoglaló tanulmányból lehet tájékozódni. Mindezeket figyelembe véve, alapos mérlegelés után végül elvettem az ELTE könyvtártudományi PhD képzését, ehelyett újra – ezúttal már jóval alaposabban – megvizsgáltam a többi szóba jöhető lehetőséget.

Ezek közül is különös gonddal a szegedi doktori iskolák képzési portfólióját. Tájékozódásom alapjául az egyes doktori iskolák honlapjai, a doktori.hu adatbázisa és a korábban megvédett doktori disszertációkat tartalmazó SZTE Doktori Repozitórium szolgáltak. Ezen a módon átvizsgálva a korábbi disszertációkat, az SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola esetében szembeötlő volt a széles alapokon nyugvó diszciplináris háttér. Bár konkrétan információtudományi témájú értekezést nem találtam, ugyanakkor az IKT téma láthatóan erősen képviseltette magát az iskola témái között. Mint azt később a saját szememmel is láthattam, a doktori iskola hallgatói valóban igen széles merítésből érkeznek: tipikusan humán- vagy természettudományi végzettségű tanár szakos hallgatók, bármilyen társadalomtudományi végzettséggel rendelkezők, különböző művészeti ágakkal foglalkozók és pedagógia szakos hallgatók jelentik a tipikus doktoranduszokat. Ha konkrét szakok és végzettségek dimenziójában vizsgáljuk a PhD hallgatók hátterét, akkor láthatjuk, hogy vannak közöttük pszichológusok, zene- és képzőművészeti háttérrel rendelkezők, tanítók és óvodapedagógusok, gyógypedagógusok, szociális munkával, egészségfejlesztéssel és sporttal foglalkozó szakemberek, történészek, nyelv- és informatikatanárok, matematika, fizika, biológia szakon végzett hallgatók. Ez a háttér meggyőzött arról, hogy a szegedi neveléstudományi tudományos műhely egy nagyon színes háttérrel rendelkező, befogadó képzőhely, ahol megfelelő témaválasztás esetén akár egy informatikus könyvtárosnak is helye lehet.

Mindez a 2014-es felvételi elbeszélgetésen beigazolódott, mivel a három tagú felvételi bizottság (Prof. Dr. Csapó Benő, Prof. Dr. Molnár Gyöngyvér, Prof. Dr. Zsolnai Anikó) fantáziát látott

az általam felvázolt kutatási témában és befogadta azt a doktori iskola „Információs és kommunikációs technológiák az oktatásban” című doktori programjába. A PhD kutatási témám a kezdetektől vállaltan információtudományi irányultságú, ebből következően erősen interdiszciplináris megközelítésű, témájában ugyanakkor szükségszerűen neveléstudományi, hiszen a vizsgált matéria egy pedagógiai tudományos folyóirat. Témavezetőm az IKT doktori program vezetője, Prof. Dr. Molnár Gyöngyvér lett, akitől a kezdetektől egészen a disszertációm megvédéséig rengeteg támogatást kaptam. Témavezetőm a kutatási program teljes ideje alatt fantáziát látott és határozottan kiállt az elképzeléseink mellett, egyúttal bátorított a neveléstudomány határait feszegető, alapvetően EDM (Educational Data Mining) megközelítésű kutatás interdiszciplináris kiterjesztésére.

A témaválasztást elsősorban saját belső indíttatásom motiválta, miszerint egy általam fontosnak tartott könyvtártudományi-tudományometriai problémára kerestem választ. Elmondható, hogy az egyes tudományágakra jellemző tudománykommunikációs vonások és publikációs szokások merőben eltérőek, ahogyan diszciplínánként a tudományértékelés lehetőségei is nagyon széles skálán mozognak. Ez alapvetően igaz a nemzetközi tudományosságra is, de hazánkban a magyar nyelvű publikálás esetében még inkább hangsúlyosnak mondható kérdéskört jelent. Tudvalevő, hogy az ún. kemény tudományok sokkal inkább reprezentálva vannak a tudományértékelés egyik fontos kiinduló alapjául szolgáló nemzetközi hivatkozási adatbázisokban (Scopus, Web of Science), mint egyes társadalom- és bölcsészettudományi diszciplínák. Mindez elsősorban a folyóiratokban közölt szakcikknek, tanulmányok példáján keresztül érhető tetten.

Kivéve azt az elenyésző számú hazai folyóiratot, amelyek esetleg véletlenül reprezentálódnak ezekben a tudománymetriai adatbázisokban, a többi folyóiratunk metrikáiról, általános jellemzőiről szinte semmit nem tudunk számszerűen és trendszerűen kimutatni. Fokozottan igaznak bizonyult ez a megállapítás a neveléstudomány esetében.

Emiatt a kutatás fő csapásirányát annak a kérdésnek a megválaszolása jelentette, hogy miképpen válnak mérhetővé, objektív eszközökkel elemezhetővé azok a folyóiratok, amelyek kívül esnek a nagy nemzetközi tudománymetriai szolgáltatók látókörén. Tulajdonképpen reprodukálni szerettem volna a nemzetközi szinten jelentős tudománymetriai szolgáltatók által alkalmazott technikákat. A kitűzött cél szerint a kutatási projektben erre próbáltam kísérletet tenni. A konkrét kutatásban alkalmazott módszerről elmondható, hogy integrálta a neveléstudomány, a tudománymetria és a szövegbányászat egyes megoldásait. A Magyar Pedagógia folyóirat mindenre kiterjedő, integratív elemzését megcélzandó, mindez kiegészült egy mélyreható tartalmi elemzéssel, amely az előzőekhez hasonlóan szintén a szövegbányászat megoldásain alapult.

Dilemmák ebben a kezdeti szakaszban leginkább talán bennem voltak, amelyek valószínűleg szükségszerűek is egy ilyen léptékű kutatás elkezdése esetén. Konfliktusokat szerencsére nem tudok említeni, hiszen alapvetően végig támogató környezet vett körbe, mind a Neveléstudományi Doktori Iskola, mind munkahelyem, az SZTE Klebelsberg Könyvtár oldaláról. Minderre nagy szükség is volt, hiszen a kutatási projekt elvégzésének alapfeltétele volt a Magyar Pedagógia című folyóirat 114 évfolyamának (mintegy

50 ezer oldal) digitalizálása. Mindez a könyvtár állományában található példányok alapján, a könyvtár lapbehúzó szkennerén készülhetett el, amely azután természetesen a könyvtár által üzemeltetett repozitóriumban lett feldolgozva, a könyvtár munkatársai által. Természetesen emellett szükség volt a Magyar Pedagógia folyóirat szerkesztőségének támogató hozzáállására is, hiszen a szükséges kiadói anyagokat és az ezek felhasználásához szükséges hozzájárulást tőlük kaptam.

Röviddel a képzés elkezdése után nekiláttam a kutatás részletekbe menő megtervezésének, amely egy három oldalas vázlatban öltött testet, felmérve a vizsgálati lehetőségeket, felállítva az alapvető hipotéziseket és kutatási kérdéseket. Szintén itt kerültek végiggondolásra az eredmények eléréséhez szükséges lépések, munkafolyamatok, amelyek közül az előző bekezdésben említett nagy léptékű digitalizálási munka csak az egyik elengedhetetlen előfeltétel volt. Már a kutatási terv első verzióiban is erősen megjelent az a hármas tagolás, amely a későbbi munkámat is végigjellemezte. A kutatási projekt három pillérét a folyóiratban megjelent cikkek metaadatainak elemzése, a hivatkozásvizsgálatok és a tartalmi elemzés jelentették.

A három oldalas kiindulási tervben felvázolt irányokat kisebb módosításokkal igazából sikerült végigvinni és megvalósítani. Összességében elmondható, hogy sem a doktori iskola, sem a tágabb neveléstudományi szakmai közeg visszajelzései nem készítettek komolyabb koncepcionális változtatásokra az eredeti elképzelésekhez képest. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy bizonyos korrekciókat nem végeztem el a projektre leginkább rálátó közvetlen kollégák tanácsai alapján. Úgy gondolom, hogy

szerencsés voltam olyan szempontból is, hogy mind a doktori iskola, mind a tágabb neveléstudományi szakmai közeg felől egy támogató, konstruktív környezet kísérte végig a kutatási projekt öt évét. A legtöbben izgalmasnak találták a megközelítést, és eszerint értékelték a terveket, majd később az eredményeket.

A kutatásban több vizsgálati módszer is a szövegbányászat innovatív informatikai megoldásaira támaszkodott, így a projekt sikeres elvégzéséhez szükség volt egy eddig nem említett további szereplő bevonására, aki mindehhez biztosítani tudta az megfelelő informatikai hátteret. A hivatkozások konkrét kinyerését, illetve a tartalomelemzés kapcsán szükséges szövegbányászati feladatok elvégzését a Szegedi Tudományegyetem Számítógépes Algoritmusok és Mesterséges Intelligencia Tanszékével való együttműködés tette lehetővé, név szerint Dr. Berend Gábor egyetemi adjunktus megoldásai biztosították több ponton is az elemzéseink elvégzéséhez szükséges algoritmusokat és nyersanyagokat. A megfelelő informatikai háttér finanszírozását nagyban támogatta témavezetőm OTKA K115497 számú kutatási pályázata.

Az SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskolájának, régebbi típusú, három éves PhD képzésében az oktatók fontosnak tartották (és tartják ugyanígy az új típusú 4 éves képzés során) a hallgatók kutatási folyamatának gondozását, végigkövetését, reflexióját. Ezt a folyamatot elősegítendő a doktoranduszok minden szemeszterben angol vagy magyar nyelvű prezentáció formájában számolnak be a doktori iskola oktatói és hallgatói közönsége előtt kutatásuk előrehaladásáról. Emellett az első félévben írásos kutatási terv, a második félévben a választott témát feltáró

szakirodalmi tanulmány készül, amelyeket ugyanúgy előben is prezentálni kell. Az első éves hallgatók írásos munkáihoz a felsőbb éves doktoranduszok szintén írásos bírálatot készítenek. Mindezt nagyban segíti a doktori iskola elektronikus fórumrendszere, emellett természetesen az élő prezentációkon is komoly tudományos párbeszéd zajlik általában az előadó és a doktori iskola közönsége között. A harmadik félévtől a hatodik félévig pedig élő kutatási beszámoló jelleggel zajlanak ugyanilyen formában a húsz perces előadások.

Mivel a doktori iskola oktatói gárdája és hallgatói elsősorban ezen alkalmakon szembesülnek az egyes hallgatók kutatási témáival, így természetesen saját kutatási projektem esetében is itt történtek az első megmértetések. Emlékeim szerint a kutatási terv bemutatásakor a közönség legnagyobb része érdeklődve, sőt azt is mondhatom, hogy lelkesedéssel fogadta ezt a nem szokványos témát. Nyilvánvalóan néhány szkeptikus kérdés felmerült a megközelítéssel kapcsolatban, azonban többé-kevésbé a szkeptikus hangokat is sikerült meggyőzni a kutatás létjogosultságáról. Tapasztalataim alapján azt gondolom, hogy alapvetően ez a szélesebb közönség is elfogadó az újszerű, és a szorosan vett neveléstudomány határait feszegető témákkal kapcsolatban. Sőt, talán az sem tűnik túlzásnak, hogy egy, az interdiszciplinaritással szembeni általános érdeklődő attitűd jellemzi a szegei neveléstudományi műhelyt. Ilyen formán a határátlépések, határbontások és határsértések, ha mindennaposnak nem is, de ritkának sem mondhatóak ebben a kutatói közösségben. Bár a neveléstudományon belüli szakirodalmi tájékozódást érintően időnként felmerültek kisebb nehézségek, ugyanakkor ezek elhárításához esetemben nagy segítséget jelentett a könyvtárosi

háttér és a kompetens információkeresési szaktudás. Könyvtárosként természetesen ismernem kellett azokat a szakirodalmi adatbázisokat és a kutatás során potenciálisan felhasználható segédforrásokat, amelyek segítségével ki tudtam védeni, el tudtam hárítani a pedagógiai előképzettség hiányából származó, kívülállóságomból fakadó hiányosságokat. A szakirodalmi forrásokat illetően a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a szűken vett neveléstudományon belül kevés hasonló megközelítésű kutatás zajlott mind hazánkban, mind a nemzetközi teret tekintve. Az általam hangsúlyosan alkalmazott interdiszciplináris szövegbányászati eszköztárat folyóiratok elemzésére nem igazán használták még a neveléstudományi doménen belül. Ez nyilvánvalóan megnehezítette a megfelelően megalapozott szakirodalmi bázis megteremtését. Úgy gondolom, hogy ez tipikus jelenségnek tekinthető egyes interdiszciplináris jellegű, határbontó-határ bővítő kutatási projektek esetében.

A kutatási projekt előrehaladása során a szakirodalmi háttér sokat változott, akár azt is mondhatnánk, hogy menetközben, folyamatosan teremtődött meg, ahogyan más kutatók teljesen függetlenül, hasonló premisszák felől közelítve ismerték fel az ilyenfajta, hasonló kutatások létjogosultságát. A neveléstudományon kívüli tudományos térre is érvényes, hogy egyre több tudományág tartja fontosnak az önreflexiót, az adott tudományos tér orgánumainak elemző jellegű bemutatását, amely megközelítés leggyakrabban bibliográfiai, tudománymetriai és hálózattudományi szemléletű. A neveléstudományon belül saját kutatásunk mellett egyértelműen ilyennek tekinthetőek Molnár, Tóth és Pintér társszerzőségi hálózatokat vizsgáló kutatásai, illetve a Németh András vezetésével az Eötvös Loránd Tudományegye-

tem Neveléstudományi Doktori Iskolájának Pedagógiatörténeti Doktori Műhelyében zajló OTKA kutatás első (2007-2008) és második felvonása (2012-2015). Ezen második kutatási projekt számomra fontos kötetei, 2015-2016-ban láttak napvilágot, de sajnos látóterembe csak 2017 végén, a könyvtárunkba való beérkezést követően kerültek. A neveléstudomány jövője szempontjából különösen fontosnak tartom a határterületeken születő kutatásokat, hiszen ezek egyértelműen tágítják a tudományágon belüli szereplők gondolkodási horizontját. A kutatók ezeken a témákon keresztül inspirálhatják egymást, egyúttal akár az újabb nézőpontokon és módszereken keresztül fejleszthetik saját, a neveléstudomány szűkebb területén belül maradó kutatásaikat. Véleményem szerint határbontó kutatásokra egyértelműen szükség van egy-egy tudományág folyamatos fejlődéséhez és megújulásához. Az olyan metatudományágak módszereinek és megoldásainak beépülése a különböző diszciplínákba, mint amelyet például az elmúlt évtizedekben a hálózattudomány jelentett, szinte elkerülhetetlen. Mindez láthatóan nagy erővel zajlik napjainkban is a legkülönfélébb diszciplínák palettáján.

Szintén ugyanebbe a kategóriába sorolnám az informatika által biztosított különböző lehetőségeket, amelyek észrevehető módon egyre több tudományágra fejtenek ki igen jelentős hatást, sokszor olyan klasszikus megközelítésű tudományágakat is teljesen átrendezve, mint amilyen a történelem vagy klasszika-filológia. Elég, ha csak az éppen felfutóban lévő digitális bölcsészeti kutatásokra gondolunk, vagy ha olyan teljesen új tudományágakra vetjük a szemünket, mint amilyen a számítógépes nyelvészet. Azok a viszonylag újak mondható, innovatív informatikai megközelítések, mint amiket például az adat- és szövegbányá-

szat vagy a big data (nagy adat) kutatások jelentenek, számos tudományág hagyományos megközelítését, módszerét forgatták már fel az elmúlt évtizedek folyamán. Miért lenne mindezek másként a neveléstudomány esetében? Személy szerint nem gondolom azt, hogy a különböző tudományágak határait feszegető kutatások megítélése a nagy általánosságot tekintve negatív lenne hazánkban. Véleményem szerint az interdiszciplináris megoldások tudományági alkalmazását illetően szorosán követjük a világtrendeket. Azt sem gondolom, hogy a neveléstudomány szűkebben vett területén belül bármilyen negatív megítélés érne az ilyen típusú kutatásokat. Persze ettől eltérő, konkrét esetek biztosan előfordulnak, de optimista módon mégis azt gondolom, hogy a neveléstudomány kutatói alapvetően felismerték, hogy a határterületeken zajló, határtémákat feszegető kutatásoktól a saját tudományáguk erősebb lesz, és ezek a témák a tudományág fejlődésének, sőt megújulásának lehetőségét hordozzák magukban. Mindezek fényében szeretném azt hinni, hogy a neveléstudomány határain zajló témaválasztási dilemmák a jövőben még kevésbé lesznek komplikáltak, mint az elmúlt időszakban. A neveléstudomány presztízsét hitem szerint mindenesetre erősíti, ha minél inkább átjárhatóvá tudja tenni határait.

Mindezen hit nyilvánvalóan saját tapasztalataimból táplálkozik, hiszen könyvtárosként (ami azért egyértelműen egyfajta kívülállást jelentett) befogadott a neveléstudomány szakmai közössége – a magam határátlépő témaválasztásával együtt. Azt viszont már csak remélni merem, hogy az utolsó bekezdésekben felvázolt még inkább nyitott szemlélet elterjedéséhez saját magam is hozzá tudtam járulni valamelyest a Magyar Pedagógia folyóirat tudományometriai és tartalmi elemzésének kutatási projektjén keresztül.